

25.33x25.9	31	עמוד 13	הארץ - ספרים	18.04.2007	11022779-9
80039					

בשנת 1806, כאחד ממסעותיו ברחבי אוקראינה, תיאר רבי נחמן מברסלב באוזני שני חסידים את הזון הגאולה שלו; אחד מהם רשם את הדברים, אבל הטקסט נותר חסוי במשך כ-200 שנה. עכשיו, לראשונה, נחשפת "מגילת סתרים" בספר חדש. אז למי יהיה דומה המשיח? ולמה לא יהיה לו צורך בבית מקדש?

מגילת סתרים: חזונו המשיחי הסודי של ר' נחמן מברסלב
צבי חוק. הוצאת אוניברסיטת בר אילן, 253 עמ', לא צוין מחיר

עמנואל אטקס

המתח בין השאיפה לחשוף את הרזים ולהפיצם לבין הכוונה להסתיר אותם ולהעלים מעיני הרבים הוא מן המאפיינים הבולטים של המיסטיקה בכלל ושל זו היהודית בפרט. ככל שמדובר בראשית החסידות, מתח זה התגלם יותר מכל בדמותו ובמורשתו הרוחנית של ר' נחמן מברסלב (1772-1810). כפי שמציין מחבר הספר שלפנינו, צבי מרק, "בעולמו של ר' נחמן מברסלב תפס העיסוק בסוד מקום חשוב מאוד (...). אנו יודעים על ספר אחד שר' נחמן גנו, ועל ספר אחד שהוא שרף, ועל סיפורים שאסר לגלותם לזר" (עמ' 18). ואולם יותר מכל ביקש ר' נחמן להעלים מעיני הרבים, ובכלל זה מרבית חסידיו, את סוד הגאולה.

בראשית חודש אב תקס"ו (1806), בעודו עושה את דרכו בעגלה באחד ממסעותיו ברחבי אוקראינה, החל ר' נחמן לתאר באוזני ר' נתן מנמירוב ור' נפתלי, שני החסידים הקרובים לו ביותר, את "כל סוד ביאת הגואל צדק". ר' נתן רשם את הדברים, והטקסט שיצא מתחת ידיו נקרא בפי חסידי ברסלב "מגילת סתרים". אמנם ספרותה הענפה של חסידות ברסלב משופעת בערויות על עצם קיומה של מגילה זו וברמזים על תוכנה, אלא שהמגילה עצמה נותרה חסויה במשך כ-200 שנה. היש גו המפתיע והמרשים של מרק מתבטא קודם כל בכך שעלה בידו לשכנע אותם שומרי חותם בקרב חסידי ברסלב לחשוף לפניו את הטקסט הכמוס ולהרשות לו לפרסמו ברבים. יתרה מזו, אחרים מהם אף התגייסו לסייע לו לפענח נכונה את נוסח המגילה שנכתב בראשי תיבות ובקיצורים אניגמטיים. עניינו של הספר שלפנינו הוא איפוא בחשיפה, בפענוח ובפירוש רחב של סוד הגאולה כפי שחזה אותו ר' נחמן מברסלב.

תחילה סוקר מרק את גלגולי המגילה מאז שנכתבה ואת כתביה הידועים ששרדו ממנה. ריון זה מוביל למסקנה שהנוסח של "מגילת סתרים" הנחשף כאן לראשונה מייצג נאמנה את הדברים שרשם ר' נתן מפי ר' נחמן. לאחר שהוא מציג נוסח מפוענח של המגילה, שאליו נלווה צילום מלא של כתב היד, פונה מרק לדיון מקיף בתכנים ובמשמעות של חזון הגאולה כפי שהגה אותו ר' נחמן, כשהוא מתבסס, בין השאר, על האמירות הרבות בעניין הגאולה שפירז ר' נחמן בכתביו. לשון אחר: המשמעות של "מגילת סתרים" מתחזרת על ידי העמדתה בתוך ההקשר הרחב של הספרות הברסלבית. מהלך פרשני זה נסמך על בקיאות מרשימה בספרות הענפה והמורכבת של חסידות ברסלב וכן על קריאה שקולה, רגישה ויצירתית שלה.

הקביעה החשובה הראשונה של מרק באשר לחזון הגאולה הברסלבי היא שהמשיח מתואר בו "כצדיק בן דמותו של ר' נחמן מברסלב" וכי ימות המשיח מצטיירים בו "כמימוש מושלם של מסכת הערכים הב-רסלבית" (עמ' 63). אכן היומרות המשיחיות של ר' נחמן עולות מתוך דברים רבים שהשמיע באוזני נאמניו. חשיבות מיוחדת נודעת לאמרה של ר' נחמן: "כל מה שמשח יעשה טובות לישראל אני יכול לעשות, רק שהחילוק הוא שמשח יגודר ואמר ויקום אבל אני (...) איני יכול לגמור עדיין" (עמ' 64).

מתברר איפוא שר' נחמן ראה את עצמו כמי שניחן בכל האיכויות הנדרשות כדי להיות משיח. מה שמנע את מימוש הפוטנציאל המשיחי הוא היעדר ההכרה בו מצד הציבור. אכן, הפער החריף בין הדימוי העצמי שלו לבין חוסר הבשלות של בני הדור להכיר במעלתו, רדף את ר' נחמן המשך בעמוד 13

12.25.32.93	32	עמוד 13	ספרים - הארץ	18.04.2007	11021235-5
80039					

חֲסִידוֹת |

המשיח מוסיקאי

המשך ממעמד 1

כל ימי חייו, שכן ר' נחמן ראה את עצמו לא רק כגדול שבין צדיקי הדור, אלא כגדול הצדיקים של כל הדורות. גם כאשר חלה וידע שמתו קרוב, לא אמר ר' נחמן נואש: אמנם הוא עצמו לא יזכה להשלים בחייו את השליחות המשיחית, אך תורתו ושיחותיו הן שיפעלו וישפיעו לאחר מותו.

ביטוי פיזי להשקפה זו יש באמירתו: "האש שלי תוקד עד ביאת המשיח", כפי שמציין מרק, אמירה זו נפרשה בעיני חסידיו לא רק כנבואה אלא גם כנאום שעליהם מוטלת החובה למלאה. אמירה נוספת של ר' נחמן שהזינה את תורת השליחות המשיחית של חסידיו היתה, ש"לעתיד יהיה כל העולם אנשי ברסלב". ההכרה במעלת ר' נחמן ובערך של בשורתו והגאולה המשיחית הן איפוא שני הצדדים של אותה מטבע.

כיצד ייראו איפוא ימות המשיח על פי חזונו של ר' נחמן מברסלב? מהי רמתו של הגואל, מהן המשיחות המוטלות עליו ובאילו אמצעים הוא עתיד למי לא שליחותו אחד הטקסטים המכוננים של התודעה המשיחית בהיסטוריה היהודית הם פרקים י"א-י"ב מתוך הלכות מלכים של הרמב"ם. בבקשו לקבוע אמות מידה שבהן חייב לעמוד כל מי שמתיימר להיות משיח, מנה הרמב"ם, בין השאר, את הניצחון ב"מלחמת ה'", היינו המלחמות שתכליתן לשחרר את עם ישראל ואת ארץ ישראל מעול הגויים.

ר' נחמן, לעומת זאת, סילק מחזונו הגאולה שלו את הפרק המלחמתי. המשיח של ר' נחמן אינו זקוק למלחמות, שכן "כולם יתבטלו אצלו בלי רעש ומ' לחמה רק חמתת החרו וההשתוקקות אליו...". וכל כך משום ש"עיקר כלי זינו של משיח הוא התפילה". התפילה שמילאה תפקיד מרכזי הן בעולמו הפנימי של ר' נחמן הן במורשת שהנחיל לחסידיו היא גם האמצעי העיקרי שבכוחו יכבוש המשיח את לב אומות העולם. בנדרן זה ניכר הרמיון בין המשיח של ר' נחמן לבין שבתי צבי, שגם הוא לא התיימר לפעול באורח צבאי אלא באמצעות תפילות (וזאת בניגוד ליעקב פרנק, למשל, שחזונו המשיחי היה רווי במיליטריזם).

ואולם, אם יותר ר' נחמן על היסוד המלחמתי בתמונת הגאולה שצייר הרמב"ם, הוא לא ויתר על היסוד האוניברסלי הכלול בה. הרמב"ם כתב כי המ' שיח "יתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד...". החזון של תיקון עולם במלכות שדי מעוגן כידוע ברברי הנביאים. אלא שבימי הביניים נחלקו בעניין זה הוגים וסופרים בני יהדות ספרד ואשכנז: בעוד הראשונים הסיפו לטפח חזון משיחי שיש בו קווים אוניברסליים, בחרו השניים לעצב חזון משיחי פרטי-קולריסטי שאחד ממרכיביו הוא נקמת האל באומות העולם על העוללות שעשו לעם ישראל. ר' נחמן זנח את המסורת האשכנזית ונחל להמשיך דווקא את זו שאיפיינה את יהודי ספרד.

לפיכך, השליחות שהועיד למשיח ביחס לאומות העולם עומדת בסיומו של חמלה וקירוב לבבות. לא חר שיתקבל כמלך על כלל ישראל יפנה המשיח אל מלכי אומות העולם "ויעשה להם נימוסים סמוך לרת ישראל", היינו נחיל להם דפוסי התנהגות מתוקנים הקרויכים באופיים לרת ישראל. זאת ועוד, המשיח גם "יתקן להם תפילה" ובכך יגשים את חזון הנביא: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' ולעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט).

כאמור, מרק טוען כי דמות המשיח העולה מ"מגילת סתרים" היא מעין השתקפות דמותו של ר' נחמן. ודוק: לא זו בלבד של ר' נחמן יש ייעוד משיחי, אלא שהמשיח הוא בבחינת מימוש האיכויות היכריות לת הגלומות באישיותו של ר' נחמן. לפיכך אין פלא שהניגון, שמילא תפקיד כה נכבד בעולמו של ר' נחמן, עתיד למלא תפקיד מכריע גם בעידן המשיחי. אחת הסגולות שייחס ר' נחמן לניגון היא העלאת נשמות "שנפלו בתוך האפיקודות". ואולם רומה שעיקר תפקידו של הניגון הוא לסחוף את השומעים לריקוד שבמהלכו "הכל היו מתבטלין בכלות הנפש מגודל חוצה העונג המופלא והמופלא מאד מאד". מדובר אפוא בחוויה של אקסטזה מיסטית שאותה

מחולל ר' נחמן באנשיו בכוח הניגון שלו. והנה גם המשיח עתיד לפעול באמצעות הניגון: "ויעשה כלי זמר וניגונים חדשים כי חוכמת הניגון יהיה בקי בו מאוד מאור ויגלה חדשות בחוכמה זו עד שתכלה נפי שם של השומעים ניגונים שלו". נמצא שחידושו של המשיח בתחום המוסיקלי הם בין הגורמים הקוסמים לאנשים רבים, ומביאים אותם גם להכיר בסמכותו: "עד אשר בסוף יתבטלו כולם אליו מחמת החרו וההדר והאהבה והשתוקקות שיכספו וישתוקקו כולם אליו עד שיתבטלו בפניו לגמרי".

סגולה נוספת שייחס ר' נחמן לעצמו, ואשר את מימושה הותיר בירי המשיח, היא יכולת הריפוי. ר' נתן, תלמידו הקרוב של ר' נחמן, מספר כי בירי רבו היה ספר שכלל תרופה לכל מחלה המצויה בעולם. אלא שר' נחמן בחר שלא להשתמש בספר זה וזן אותו לשריפה. המשיח, לעומת זאת, עתיד לשתול פרס שבזו יצמחו מיני עשבים וצמחים המשמשים לרפואה. יתרה מזו, המשיח גם עתיד להציע לכל חולה וחולה תרופה שתביא ארוכה למחלתו.

ומה באשר לטבעו של העולם הנגאל? כידוע היו מי שכרכו את העידן המשיחי עם שינוי סדרי בראי שית. אחרים גרסו כי "אין בין עולם הזה לימות המ' שיח אלא שיעבוד מלכויות בלבד" (ברכות לד, ע"ב). ר' נחמן הלך בעניין זה בעקבות הרמב"ם, שטען: "אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם. או יהיה שום חידוש מעשה בראשית. אלא עולם כמנהגו נוהג" (הלכות מלכים, יב, א).

לא זו בלבד שסדר הטבע לא ישתנו, אלא שגם טבע האדם והחברה לא ישתנו. אמנם תחול התקדמות באיכותם של אלה ו"כל דבר ודבר יהיה נאה מקודם". אך עם כל זאת יצר הרע לא ייע' לס בעידן המשיחי, ועל כן יידרשו גם מערכות שיפוט ואכיפה של החוק. כיוצא בכך, גם הריבוד בין אנשים בעלי מדרגה רוחנית שונה יישאר בתוקפו ועל כן ההתקדמות הרוחנית תחול על כל יחיד ויחיד "לפי בחינתו" ומדרגתו.

ההסתלקות מן המאפיינים הנסיים של האמונה המשיחית מעוררת את השאלה כיצד יצליח המשיח לגאול את ארץ ישראל מידי האומות. את תשובתו של ר' נחמן לשאלה זו מתאר מרק כ"ציונות מדינית", וכמי ש"אין לה אחר דרך בספרות היהודית שקד רמה לר' נחמן". והרי חזון שיבת ציון של ר' נחמן כפי שסיכם אותו מרק: לא בחיל ולא בכוח ישיב המשיח את ארץ ישראל לעם ישראל, אלא בעזרת מה שכונה לימים "ציונות מדינית". בעזרת מערכת של הסכמי חילופי קרקעות המושגות על עסקאות כלכליות שיש להן ברדים מדיניים יקבל המשיח את השלטון על ארץ ישראל ברין וברשות העמים. ורק אז יהיה קיבוץ גלויות, ויסעו כולם לארץ ישראל "זאו יהיה מלך ישראל" (עמ' 139).

רומה שההפתעה הגדולה ביותר המצפה לקוראי "מגילת סתרים" גלומה דווקא כמה שנערך ממנה: בית המקדש. בניין בית המקדש וחידוש עבודת הקורבנות נפתסו מאז ומתמיד כמרכיבים חיוניים של הגאולה המשיחית. ואולם המקדש נערך כליל מחזון הגאולה של ר' נחמן. על משמעותו של היעדר זה כותב מרק כי ההיעדרות של בית המקדש מ"מגילת סתרים" מבליטה את מה שנמצא במגילה: דמותו של המשיח כאישיות העומדת במרכז העידן המשיחי. נחרד ונאמר: הירושם המתקבל הוא שאת התפקיד שאמור היה למלא בית המקדש באחרית הימים ממלא מלך המשיח.

מה הניע אישים מרכזיים של ר' נחמן לראשונה לחשוף את "מגילת סתרים" ולאפשר את פרסומה ברבים? הרעת נותנת כי עשו זאת משום שעל פי השקפתם שפרסום חזון הגאולה של ר' נחמן עשוי לקדם את מימושו, אך ספק אם כל הודמים בחסידות שלמים עם המהלך. בין כה וכה, קוראים רבים יש מחו לגלות את הקווים הפציפיסטיים, ההומניסטיים והאוניברסליסטיים ברמות המשיח שחזה ר' נחמן. יש בגילוי זה משהו מרענן לנוכח האופי הלוחמני של השיח המשיחי האקסטרמי הנישא בפיהן של קבוצות קיצוניות, למן המשיחיות הלאומנית טריטוריאלי של "גוש אמונים" ועד למשיחיות הפרסונלית של חוגי "המשיחיסטים" בחסידות חב"ד.

פרופ' עמנואל אקסס מלמד בחוג להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטה העברית בירושלים. ספרו, "בעל השם, הבעש"ט: מאגיה, מיסטיקה, ותנגנה", יראה אור בהוצאת מרכז ולמן שזר.